

ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ - ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ «ΠΟΛΙΤΙΚΑ» ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Η «ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ»

Οι ‘δούλοι’ και ομάδες των φτωχών και απόρων Ελλήνων πολιτών αποτελούσαν την πλειονότητα στις περισσότερες, αν όχι σε όλες, τις Ελληνικές πόλεις – κράτη. Κι όμως δεν υπήρξε ποτέ μια ‘ταξικού’ χαρακτήρα ομαδική και συντονισμένη κίνηση των ομάδων αυτών εναντίον είτε των εξουσιαστών τους προκειμένου για τους ‘δούλους’, και εναντίον των ευπόρων και πλουσίων Ελλήνων προκειμένου για τους φτωχούς. Οι μόνες εξεγέρσεις που ακούμε είναι εκείνες των ειλωτών στην Μεσσηνία, και είναι αυτές που συγκεντρώνουν κάποια χαρακτηριστικά ‘κοινωνικών εξεγέρσεων’. Σε καμία όμως άλλη πόλη – κράτος οι ‘δούλοι’ δεν προέβησαν σε επαναστατικές κινήσεις.

Το μόνο ‘εργαλείο’ που διαθέτουμε για να προσεγγίσουμε – κι όχι για να λύσουμε – το πρόβλημα είναι οι δυο Μαρξιστικές θεωρίες περί ‘κοινωνικών τάξεων’ και ‘ταξικής συνειδήσεως’, οι οποίες όμως δυστυχώς αναφέρονται σε κοινωνικές ομάδες της βιομηχανικής επανάστασης στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η ερμηνεία κοινωνικών φαινομένων του 5^{ου} και 4^{ου} π.χ. αιώνα με θεωρίες που ακολουθούν μετά από 23 αιώνες, μοιάζει σαν να προσπαθείς σήμερα με ένα υπολογιστή να διαπιστώσεις την βλάβη ενός κάρου. Οι δυο αυτές κοινωνίες είναι εντελώς διαφορετικές σε όλα, οπότε το αποτέλεσμα της προσπάθειας είναι καταδικασμένο. Όμως μιας και δεν υπάρχει άλλο ‘εργαλείο’ πλην των δυο αυτών θεωριών, και επειδή φιλοδοξούν να έχουν μία διαχρονικότητα, γι’ αυτό μπορούμε να ξεκινήσουμε μ’ αυτές.

Η πρώτη Μαρξιστική θεωρία που αναφέρεται στις ‘κοινωνικές τάξεις’, ορίζει ότι: *«Οι κοινωνικές τάξεις γενικώς προσδιορίζονται με βάση την συμμετοχή τους στην παραγωγή και την κατανάλωση των αγαθών. Έτσι ‘κοινωνική τάξη’ συνιστά η κοινωνική ομάδα εκείνη η οποία παράγει αγαθά, τα οποία όμως λόγω οικονομικής αδυναμίας δεν μπορεί να καταναλώσει. Επίσης ‘κοινωνική τάξη’ συνιστά και η κοινωνική ομάδα εκείνη η οποία καταναλώνει αγαθά τα οποία δεν έχει παραγάγει»*. Είναι σαφές ότι η πρώτη ‘κοινωνική τάξη’ είναι εκείνη των εργατών και του προλεταριάτου, ενώ η δεύτερη είναι ‘κοινωνική τάξη’ των εργοδοτών αστών, των bourgeois. Ένα τέτοιο κράτος ευνοούνται οι ‘αστοί’ και εκμεταλλεύονται οι εργάτες, είναι το λεγόμενο ‘αστικό’ κράτος.

Υπάρχει όμως και μία δεύτερη επίσης Μαρξιστική θεωρία, η οποία αφορά την έννοια της ‘ταξικής συνείδησης’. Επειδή δεν μπορεί να υπάρχει ‘κοινωνική τάξη’ χωρίς την έννοια της ‘ταξικής συνείδησης’, ο Μαρξ προχώρησε στον προσδιορισμό της. Έτσι λοιπόν ταξική συνείδηση έχει: *«η κοινωνική ομάδα εκείνη, η οποία διακατέχεται από τα ίδια ενδιαφέροντα, η οποία μοιράζεται ένα κοινό λεξιλόγιο και προγραμματικό λόγο, και τα τρία αυτά στοιχεία τα εντάσσει σε ένα ευρύτερο πολιτικό σχεδιασμό»*, ο οποίος βέβαια δεν είναι άλλος από την εκδίωξη της ‘αστικής’ τάξης από την οικονομική και πολιτική εξουσία, και την πλήρωση των θέσεων αυτών από την εργατική τάξη.

Το πρόβλημα είναι να με βάση αυτούς τους δυο ορισμούς είναι δυνατόν να διαπιστωθεί στις Ελληνικές πόλεις – κράτη η ύπαρξη ‘ταξικής συνείδησης’ και ‘κοινωνικών τάξεων’ στους ‘δούλους’ και φτωχούς αφ’ ενός, και στους ‘αφέντες’ και πλουσίους αφ’ ετέρου. Η απάντηση δεν είναι και από τις πιο εύκολες. Όσον αφορά πάντως τον ορισμό του Μαρξ για την δημιουργία ‘ταξικής συνείδησης’ η απάντηση είναι αρκετά πιο εύκολη και είναι αρνητική· στις ελληνικές πόλεις – κράτη ποτέ δεν παρουσιάστηκε τέτοιου είδους ‘ταξική συνείδηση’· κοινά ενδιαφέροντα σε μία ‘ομάδα’ διακριτά από τις υπόλοιπες, ή διαφορετικός ‘λεξιλόγιο’, ποτέ δεν παρουσιάστηκαν, εκτός βέβαια από τις έντονες πολιτικές αντιπαλότητες μεταξύ δημοκρατικών και ολιγαρχικών, οι οποίες καταγράφονται σε πολλές πόλεις. Όσον αφορά τον δεύτερο ορισμό περί ‘κοινωνικών τάξεων’, τα πράγματα είναι κάπως πιο δύσκολα, διότι πράγματι στον ελλαδικό χώρο υπάρχει η ομάδα των ‘δούλων’ η οποία ενώ παράγει αγαθά, συγχρόνως είναι αποκλεισμένη από την κατανάλωσή τους, κάτι που για παράδειγμα συμβαίνει στην Σπάρτη με τη ομάδα των Ειλωτών.

ΔΟΥΛΟΙ & ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΔΟΥΛΩΝ

Οι ‘δούλοι’ με εξαίρεση τους ‘Είλωτες’, δεν οργάνωσαν ποτέ σε καμία πόλη – κράτος ‘κοινωνική τάξη’ σύμφωνα με τον πιο πάνω ορισμό, αλλά ούτε και απέκτησαν ‘ταξική συνείδηση’. Υπάρχουν δυο χωρία από τα ‘Πολιτικά’ του Αριστοτέλη, τα οποία βέβαια δεν απαντούν στο συγκεκριμένο ερώτημα, αλλά γίνονται τόσο διαφωτιστικά, ώστε να μπορούμε να εξαγάγουμε εμείς ένα τέτοιο:

«Αν μπορούσε το κάθε ένα εργαλείο παραγωγής (ὄργανον) είτε γιατί θα είχε διαταχθεί (κελευσθὲν), είτε γιατί θα αποφάσιζε από μόνο του (προαισθανόμενον) να εκτελεί το έργο που μπορεί να κάνει, όπως λένε ότι έκαναν τα αγάλματα του Δαίδαλου ή οι τρίποδες του Ηφαίστου, οι οποίοι σύμφωνα με τον Όμηρο προχώρησαν μέσα στην σύναξη των θεών από μόνοι τους, κι αν πάλι οι σαῖτες (αἱ κερκίδες) ύφαιναν από μόνες τους, ή οι πέννες από μόνες τους χτυπούσαν τις χορδές μιας κιθάρας, τότε οι τεχνουργοί δεν θα χρειάζονταν βοηθούς, ούτε οι αφέντες δούλους, Αριστ. Πολιτ. 1253b33-1254a1»

Ο Αριστοτέλης εντοπίζει την αιτία για την οποίαν υπάρχουν ‘δούλοι’. Σύμφωνα με ό,τι λέει η αιτία βρίσκεται στο γεγονός ότι η τεχνολογία της εποχής ήταν εκείνη που είχε κάνει επιβεβλημένη και αναγκαία την ύπαρξη της ‘δουλείας’. Αν η τότε τεχνολογική πρόοδος μπορούσε να βοηθήσει τον γεωργό και κτηνοτρόφο στις γεωργικές και κτηνοτροφικές του δραστηριότητες απαλλάσσοντάς τον από πολλές και χρονοβόρες δραστηριότητες, αν βοηθούσε τον οιονδήποτε τεχνίτη στην επί του έργου παραγωγή, τότε δεν θα υπήρχε κανείς λόγος κανείς εκ των δυο να διαθέτει ‘δούλους’. Οι παρατηρήσεις αυτές του Αριστοτέλη είναι καταπληκτικά διευκρινιστικές, όχι μόνο γιατί λένε αυτά που θέλει ο ίδιος να πει, αλλά διότι υπονοούν και κάποια πράγματα που δεν τα είπε, αλλά σίγουρα τα εννοούσε. Δηλ. αυτό που μπορούμε και πρέπει να διαβάσουμε πίσω από τα λόγια του, είναι πως «τα αίτια που δημιούργησαν την δουλεία ήταν καθαρά εργασιακά, και ότι ποτέ δεν υπήρξαν κοινωνικά αίτια» όσοι άνθρωποι, γεωργοί, κτηνοτρόφοι, τεχνίτες, ιδιοκτήτες βιοτεχνιών είχαν μονάδες παραγωγής, προχώρησαν στην απόκτηση ‘δούλων’, όχι γιατί ήθελαν έτσι να εξασφαλίσουν ώρες αποχής από την δική τους εργασία και να την αναθέσουν στους ‘δούλους’· ούτε πάλι απέκτησαν ‘δούλους’ διότι ήθελαν με αυτόν τον τρόπο να προβάλλουν ένα διακριτό και πιο επίσημο κοινωνικά ρόλο μέσα στην κοινωνία τους· δεν απέκτησαν ‘δούλους’ γιατί ήθελαν να ικανοποιήσουν μία εσωτερική ‘εξουσιαστική’ επιθυμία εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των ‘δούλων’ να προβάλλουν αντιστάσεις. Και για να το πω για μία ακόμη και τελευταία φορά: δεν απέκτησαν ‘δούλους’ επειδή ήθελαν έτσι να προβληθούν ή να ανέλθουν κοινωνικά. Απέκτησαν ‘δούλους’, γιατί τους είδαν ως ‘εργαλεία’ δουλείας μόνο και τίποτε άλλο. Αν όλα αυτά που φαίνεται να εννοεί ο Αριστοτέλης, τα περιορίζει μόνο στους Έλληνες, η πραγματικότητα τον δικαιώνει πλήρως. Αν όμως είχε πρόθεση να τα επεκτείνει και σε άλλους σύγχρονους του λαούς, τότε έχει άδικο. Ας δούμε όμως και το δεύτερο χωρίο:

«Ο ιδιοκτήτης ενός δούλου (ὁ μὲν δεσπότης) είναι μόνο ιδιοκτήτης εκείνου, και δεν ανήκει στον δούλο (ἐκείνου δ' οὐκ ἔστιν). Αντιθέτως ο δούλος (ὁ δὲ δοῦλος) δεν είναι μόνο ο δούλος του ιδιοκτήτη (οὐ μόνον δεσπότης δοῦλος ἔστιν), αλλά του ανήκει ολοκληρωτικά (οὐ μόνον δεσπότης δοῦλος ἔστιν), Αριστ. Πολιτ. 1254a11-13».

Περνὰ κατόπιν στην εξέταση των ‘δικαιωμάτων’ τα οποία προσφέρει η ιδιοκτησία ενός δούλου στον ιδιοκτήτη. Πάλι και εδώ γίνεται αποκαλυπτικός όχι μόνο με ό,τι λέει, αλλά και με ό,τι δεν λέει, αλλά εννοεί. Με βάση λοιπόν το τι λέει φαίνεται ότι η ιδιοκτησία των ‘δούλων’ καθιστά τον ιδιοκτήτη ενός ‘δούλου’ απόλυτο κυρίαρχο ο οποίος έχει μόνο δικαιώματα πάνω στον δούλο και καμία υποχρέωση. Κι αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι ενώ ο δούλος ανήκει στον ιδιοκτήτη, ο ιδιοκτήτης δεν ανήκει ούτε στο ελάχιστο στον δούλο. Δηλ. με πιο απλά λόγια ο Αριστοτέλης έχει υπ’ όψη του μια γενική αρχή του δικαίου που αφορά την ιδιοκτησία, σύμφωνα με την οποίαν η ‘ιδιοκτησία’ και ‘κατοχή’ γενικώς δεν προσφέρει μόνο δικαιώματα, αλλά δημιουργεί και υποχρεώσεις. Για παράδειγμα – δεν το λέει, αλλά το εννοεί – η ‘κατοχή’ ενός επί μισθώσει υπαλλήλου για την εκτέλεση ενός συγκεκριμένου έργου εντός προσδιορισμένου χρονικού πλαισίου, που για όσο χρόνο ισχύει

παραπέμπει σε μία μορφή ‘ιδιοκτησίας’, μπορεί να καθιστά εντός του χρονικού αυτού διαστήματος τον εργοδότη ‘ιδιοκτήτη’ του επί μισθώσει υπάλληλου του, όμως συγχρόνως του επιβάλλει και συγκεκριμένες υποχρεώσεις απέναντί του, όπως η πληρωμή της αμοιβής του ή η τήρηση των μεταξύ τους συμφωνηθέντων. Κι αυτά τα δικαιώματα τα αποκτά ο ‘υπάλληλος’ από το γεγονός ότι δεν ανήκει μόνο ως υπάλληλος στον εργοδότη του, αλλά και ο εργοδότης ανήκει εν μέρει στον υπάλληλό του. Αυτή η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον ‘εργοδότη’ και τον ‘υπάλληλό’ του ως μια μορφή ‘ιδιοκτησίας’, δεν υπάρχει στην περίπτωση ενός δούλου και του ιδιοκτήτη του. Και αμέσως μετά παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους ο ιδιοκτήτης του δούλου δεν έχει καμία υποχρέωση απέναντί του, δεν του ‘ανήκει’ ούτε στο ελάχιστο:

«Από εδώ λοιπόν θα φανεί ποια είναι η έννοια (ή φύσις) του δούλου και ποια η αποστολή του (ή δύναμις). Όποιος από την φύση του δεν ανήκει στον εαυτό του (μὴ αὐτοῦ φύσει), αλλά ανήκει σ’ ένα άλλον άνθρωπο (ἄλλου ἄνθρωπος ὢν), αυτός είναι εκ φύσεως δούλος (φύσει δοῦλος). Επίσης ένας άνθρωπος ανήκει στην ιδιοκτησία κάποιου άλλου, αν τυχόν κάποιος αν και άνθρωπος (ἄνθρωπος ὢν), είναι αντικείμενο αποκτημένο (κτήμα), και έχει χρηστική αξία (ὄργανον πρακτικόν) και είναι εντελώς διαχωρισμένο (χωριστόν) από τον ιδιοκτήτη του, Αριστ. Πολιτ. 1254a13-17».

Πώς μπορεί ο ιδιοκτήτης ενός δούλου να αισθανθεί ότι ‘ανήκει’ εν μέρει στον δούλο του και ότι αναλαμβάνει κάποιες υποχρεώσεις απέναντί του, όταν σύμφωνα με ό,τι λέει ο Αριστοτέλης *ο δούλος δεν ανήκει καν στον ίδιο του τον εαυτό* (μὴ αὐτοῦ φύσει);. Η πρώτη διαπίστωση είναι πως οι ‘δούλοι’ εκ φύσεως, με την γέννησή τους, δεν ‘ανήκουν’ στον εαυτό τους, δεν εξουσιάζουν την ύπαρξή τους, οδηγεί στην δεύτερη, πως δηλ. οι ‘δούλοι’ θεωρούνται ‘αντικείμενα’, χρηστικά εργαλεία, και από αυτήν την άποψη είναι διαχωρισμένοι από τον ιδιοκτήτη τους. Όντας λοιπόν ‘αντικείμενα’ δεν μπορούν να απαιτήσουν από τον ιδιοκτήτη τους να έχει εκείνος έστω και την παραμικρή υποχρέωση απέναντί τους. Αυτό σε πιο απλά ελληνικά σημαίνει ότι ενώ ο ιδιοκτήτης ενός δούλου μπορούσε να πει ‘αυτός είναι ο δούλος μου’, ο δούλος του δεν μπορεί να πει ‘αυτός είναι ο ιδιοκτήτης μου’, γιατί έτσι θα ήταν σαν να εννοούσε ότι ‘ιδιοκτήτης’ του ‘ανήκει’, πράγμα όμως που δεν μπορούσε να συμβεί, αφού ο δούλος ήταν αντικείμενο, εργαλείο δουλειάς. Εν ολίγοις γενική κτητική μπορούσε να χρησιμοποιήσει μόνο ο ιδιοκτήτης για τον δούλο του και ουδέποτε ο δούλος για τον ιδιοκτήτη του.

Όμως με αυτές τις παρατηρήσεις του ο Αριστοτέλης αποφεύγει να φέρει σε ‘αντιπαράθεση’ τους ‘αφέντες’ με τους ‘δούλους’ τους, και δεν εμφανίζει σε καμία γραμμή των λόγων του ούτε και ως υπαινιγμό την άποψη πως τα συμφέροντα ‘κυρίων’ και ‘δούλων’ είναι διαφορετικά, ή πολύ περισσότερο αντικρουόμενα, όπως συμβαίνει στους ορισμούς που είδαμε πιο πάνω του Μαρξ. Βέβαια κοιτάζοντας την εικόνα των δούλων στις Ελληνικές πόλεις – κράτη έρχονται στο νου παραστάσεις που θυμίζουν τις ‘εργατικές τάξεις’ στα χρόνια της Βιομηχανικής επανάστασης στην Ευρώπη. Πράγματι στην Σπάρτη οι ‘είλωτες’ είναι η ‘εργατική τάξη’ η οποία παράγει αγαθά χωρίς να μετέχει στην κατανάλωση, ενώ οι Σπαρτιάτες ‘ὅμοιοι’ ως ελεύθεροι πολίτες κατανάλωναν αγαθά που δεν είχαν παραγάγει. Πράγματι αυτή η διαπίστωση πληροί τον ορισμό του Μαρξ για τις ‘κοινωνικές τάξεις’, και από αυτήν την άποψη φαίνεται πως στην νότια Πελοπόννησο θα μπορούσε να είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στον ‘είλωτες’ ένα τέτοιο κοινωνικό ‘κίνημα’.

Υπάρχει όμως μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στους ‘είλωτες’ και στην ‘εργατική τάξη’ στην βιομηχανική επανάσταση. Τα μέλη της ‘εργατικής τάξης’ στην βιομηχανική επανάσταση παρά τις όποιες αντικειμενικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν, σε καθαρά θεωρητικό ή νομικό επίπεδο μπορούσαν να κάνουν χρήση της ‘κοινωνικής κινητικότητας’ και εκμεταλλευόμενα ευκαιρίες και δεδομένες καταστάσεις να περάσουν στην ‘αστική τάξη’ των bourgeois, εκμεταλλευόμενοι μάλιστα και τις δυνατότητες του νόμου. Αντιθέτως οι ‘είλωτες’ δεν είχαν την παραμικρή τέτοια ευκαιρία, αφού ‘νομικά’ ήταν ισοβίως αποκλεισμένοι από την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων. Συνεπώς όσοι σήμερα θεωρούν ότι υπήρξε στην Σπάρτη ‘πάλη των τάξεων’ έχουν δίκιο. Αν όμως την ερμηνεύσουν σύμφωνα με την Μαρξιστική αντίληψη, επειδή στις επαναστάσεις των ‘ειλώτων’ συγκρούστηκαν οι ‘αφέντες’ Σπαρτιάτες με τους ‘δούλους είλωτες’, κάνουν μεγάλο λάθος.

‘ΠΕΝΗΤΕΣ’ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ‘ΕΥΠΟΡΩΝ’

Οι εξεγέρσεις των ‘ειλώτων’ στην Σπάρτη σε καμία περίπτωση δεν αποδεικνύουν ούτε την ύπαρξη ‘ταξικής συνείδησης’ στους δούλους, αλλά ούτε και μια μορφή Μαρξιστικού χαρακτήρα ‘πάλης των τάξεων’. Οι εξεγέρσεις αυτές εντάσσονται στις συνήθεις αντιπαραθέσεις μεταξύ πολιτικών ομάδων ‘ευπόρων’ και ‘πενήτων’ στις Ελληνικές πόλεις κράτη, οι οποίες ήσαν συχνότατες, βίαιες και σφοδρές. Όμως ούτε και σ’ αυτές τις πολιτικές ομάδες δεν καλλιεργήθηκε για συγκεκριμένους λόγους η ιδέα της ‘κοινωνικής τάξης’, ούτε φυσικά και της ‘ταξικής συνείδησης’ σύμφωνα με τους πιο πάνω ορισμούς. Οι συγκρούσεις ‘ευπόρων’ και ‘πενήτων’ έχουν δυο δικά τους, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που τις κάνουν να διαφέρουν από την ‘πάλη των τάξεων’, όπως την γνωρίζουμε από την Μαρξιστική θεωρία.

Το πρώτο χαρακτηριστικό των πολιτικών αυτών συγκρούσεων ήταν το γεγονός πως ο ‘ανταγωνισμός’ αυτών των δυο ομάδων, των ‘ευπόρων’ και των ‘πενήτων’, δεν γινόταν επειδή κατείχαν διαφορετικούς χώρους και τομείς στην παραγωγική δραστηριότητα στην πόλη τους, όπως ορίζει η Μαρξιστική θεωρία περί της ‘πάλης των τάξεων’. Από μεριάς των ‘ευπόρων’ δεν γινόταν επειδή εκείνοι ήθελαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους απέχοντας από την παραγωγή αγαθών και μένοντας μόνο στην κατανάλωση. Από μεριάς των ‘πενήτων’ δεν γινόταν γιατί ήταν αποκλεισμένοι από την κατανάλωση των αγαθών που οι ίδιοι παρήγαγαν. Τα δυο αυτά αίτια απαντούν μόνο στην βιομηχανική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, και δεν έχουν καμία σχέση με την πραγματικότητα στην Ελληνική πόλη – κράτος. Εκεί ίσχυαν άλλα αίτια, τα οποία βρίσκονται κυρίως στην απέχθεια, στην αντιπάθεια, στην αποστροφή που ένοιωθαν οι ‘ευπόροι’ για τους ‘πένητες’ θεωρώντας τους πολίτες δεύτερης κατηγορίας και μειωμένης παιδείας. αλλά και στο μίσος που έτρεφαν οι ‘πένητες’ για τους ‘ευπόρους’ επειδή τους απέρριπταν και τους περιφρονούσαν.

Έχουμε ένα πολύ χαρακτηριστικό κείμενο της ‘Αθηναίων Πολιτείας’ του Ψευδό-Ξενοφώντα, όπου ο αποκαλούμενος ‘Γέρο-ολιγαρχικός’ επιτίθεται στους δημοκρατικούς όχι με όρους ‘οικονομικούς’, όπως θα περίμενε ένας Μαρξιστής, ούτε με όρους ‘πολιτικούς’, αλλά με όρους καθαρά κοινωνικούς. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί για να κατηγορήσει την δημοκρατική παράταξη, δηλ. τους ‘πένητες’, και για να επαινέσει την ολιγαρχική μερίδα των Αθηναίων πολιτών, δηλ. τους ‘ευπόρους’, είναι άκρως αποκαλυπτικό:

«Σε όλες τις κοινωνίες οι επιφανείς πολίτες (τὸ βέλτιστον) είναι αντίθετοι με την δημοκρατία. Σ’ αυτούς τους επιφανείς πολίτες η απερισκεψία και η παράνομη συμπεριφορά είναι μικρή, ενώ η αξιοπρέπεια (τὰ χρηστά) είναι μεγάλη. Αντιθέτως στους δημοκρατικούς (ἐν δὲ τῷ δήμῳ) η αμάθεια (ἀμαθία), η έλλειψη οργάνωσης (ἄταξία) και η κακία (πονηρία) είναι μεγάλες, διότι η οικονομική στέρηση (πενία) τους οδηγεί στις κακές πράξεις, αλλά και η έλλειψη παιδείας (ή ἀπαιδευσία) και η άγνοια (ή ἀμαθία), η οποία οφείλεται στην έλλειψη χρημάτων (δι’ ἔνδειαν χρημάτων) σε κάποιους ανθρώπους. Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι έπρεπε αυτοί οι άνθρωποι να μη παίρνουν ούτε τον λόγο ούτε και αποφάσεις, αλλά μόνο όσοι είναι ευφυείς (τοὺς δεξιωτάτους) και αξιόλογοι (ἀρίστους). Όμως οι Αθηναίοι με το να αφήνουν να παίρνουν τον λόγο και οι κακοί άνθρωποι (τοὺς πονηροὺς), ενεργούν σωστά. Διότι αν μιλούσαν μόνο οι ενάρετοι (οἱ χρηστοὶ) και μόνο εκείνοι έπαιρναν τις αποφάσεις, αυτές θα ήταν προς το συμφέρον μόνο των ομοίων τους επίσης ενάρετων, ενώ θα ήταν εις βάρος των δημοκρατικών (τοῖς δὲ δημοτικοῖς), Ψ.Ξεν. Αθην. Πολιτεία Ι,5-7».

Στο κείμενο αυτό ο ‘Γέρο-ολιγαρχικός’ δεν επιτίθεται στους ‘πένητες’ δημοκρατικούς με όρους οικονομικούς, ή με όρους που να παραπέμπουν σε διακριτούς κοινωνικούς ρόλους ενταγμένους μέσα στην παραγωγή, δηλ. πουθενά δεν λέει ή δεν υπαινίσσεται ότι οι ‘πένητες’ δεν είναι εκ φύσεως ικανοί να διεκδικούν μία καλύτερη οικονομική κατάσταση ή και περισσότερα οικονομικά αγαθά από τους ‘ευπόρους’. Οι κατηγορίες που αποδίδει στους ‘πένητες’ είναι μειωτικοί και απαξιωτικοί ηθικοί χαρακτηρισμοί: τους διακρίνει η έλλειψη παιδείας (ἀμαθία), η έλλειψη οργανωτικού πνεύματος (ἄταξία), ο μοχθηρός τους χαρακτήρας (πονηρία), κι όλα αυτά οφείλονται στην φτώχεια τους (δι’ ἔνδειαν χρημάτων). Ούτε λίγο ούτε πολύ ανάγοντας την αιτία

όλων των ελαττωμάτων τους στην ‘πενία’ τους, είναι σαν να τους κατηγορεί για το γεγονός ότι επέλεξαν να μείνουν ‘πένητες’, ότι εξυπηρετούνται από την ‘πενία’ τους με την λογική ότι η φτώχεια τους είναι το μεγάλο τους όπλο εναντίον των ‘ευπόρων’ ολιγαρχικών. Εννοώντας όμως κάτι τέτοιο είναι σαν να τους καλεί να εγκαταλείψουν την αποτυχημένη κατά την γνώμη του τακτική τους και να ακολουθήσουν τον τρόπο ζωής των ‘ευπόρων’ ολιγαρχικών. Αν τελικά αυτό εννοεί, τότε ούτε οι ‘εύποροι’ ούτε οι ‘πένητες’ αποτελούν ‘κοινωνική τάξη’, διότι ο ρόλος της ‘κοινωνικής τάξης’ τουλάχιστον τον ‘ευπόρων’ είναι να καταδικάζουν την αντίπαλη ‘κοινωνική τάξη’ ισοβίως στην θέση που ήδη έχει και κρατεί. Κι όταν πάλι μιλά για την δική του τάξη, για τους ‘ευπόρους’, παρουσιάζει όλα τα θετικά τους γνωρίσματα: είναι επιφανείς (βέλτιστοι), αξιοπρεπείς (χρηστοί), ικανότατοι (δεξιότατοι), αξιόλογοι (άριστοι). Διαφημίζοντας τα θετικά τους χαρακτηριστικά υπό μια έννοια πράγματι διακρίνει και ξεχωρίζει τους ‘πένητες’ θεωρώντας τους αποσυνάγωγους, υπό μία άλλη όμως είναι σαν να τους προκαλεί να τους μιμηθούν, αν μπορούν.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό του ανταγωνισμού των ‘πενήτων’ με τους ‘ευπόρους’ είναι το γεγονός ότι και οι δυο αυτές κοινωνικές ομάδες ήταν ελεύθεροι πολίτες και αντιμάχονταν έχοντας και οι δυο τα ίδια ακριβώς πολιτικά δικαιώματα. Υπήρχαν δηλ. ‘πένητες’ και ‘εύποροι’ χωρίς πολιτικά δικαιώματα, φερ’ ειπείν ‘μέτοικοι’ ή ‘απελεύθεροι’ δούλοι, χωρίς ποτέ όμως να αναπτυχθεί μεταξύ τους μια παρόμοια πολιτική σύγκρουση, όπως εμφανίστηκε ανάμεσα ‘πένητες’ και ‘ευπόρους’ πολίτες, διότι απλούστατα εκείνοι δεν διέθεταν στο ελάχιστο πολιτική δύναμη και επιρροή. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίον οι ‘δούλοι’ δεν αναμείχθηκαν ποτέ στην πολιτική διαμάχη παίρνοντας το μέρος των ‘πενήτων’. Μία φορά έγινε αυτό, στην σύγκρουση δημοκρατικών με ολιγαρχικούς στην Κέρκυρα λίγο πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου, όταν και οι δυο αντίπαλες παρατάξεις ζήτησαν την βοήθεια των ‘δούλων’ προκειμένου να αυξήσουν την στρατιωτική τους ισχύ έναντι του αντιπάλου. Όμως τότε οι ‘δούλοι’ συνέπραξαν, γιατί είχαν πάρει την υπόσχεση ότι ο νικητής θα τους παραχωρούσε την ελευθερία τους (Θουκ. ΙΙΙ,73).

Με βάση όσα έχουμε πει, δεδομένου ότι ‘εύποροι’ και ‘άποροι’ μοιράζονταν τα ίδια βασικά πολιτικά δικαιώματα μέσα στην πόλη τους, θα ήταν πλέον λογικό κάποιος σήμερα να πίστευε ότι όποτε θα ξέσπαγε μία σύγκρουση μεταξύ τους, αυτή θα είχε καθαρά και μόνο ‘οικονομικές’ αιτίες και απαιτήσεις. Δεν συνέβαινε όμως κάτι τέτοιο, διότι τα πολιτικά συστήματα διακυβέρνησης σ’ όλες τις Ελληνικές πόλεις – κράτη αντανάκλουν την κοινωνική σύνθεση των πολιτών τους, όπως και τον τρόπο με τον οποίον είχε μοιραστεί ο πλούτος μεταξύ τους. Συνεπώς όταν ξέσπαγε μία διαμάχη μεταξύ ‘πενήτων’ και ‘ευπόρων’ πολιτών, το αρχικό και πρωτογενές αίτιο δεν ήταν ο τρόπος ή η μορφή των οικονομικών σχέσεων μεταξύ τους, αλλά το πολιτικό σύστημα, το ίδιο το πολίτευμα, αφού από εκείνο απέρρεαν όλα γενικώς τα υπόλοιπα, όπως φυσικά και οι οικονομικές σχέσεις.

Όσο κι αν θα ήθελε κάποιος να φέρει το περιεχόμενο της Μαρξιστικής θεωρίας για την ‘πάλη των τάξεων’ κοντά στις συγκρούσεις ‘πενήτων’ και ‘ευπόρων’ στις Ελληνικές πόλεις υπερτονίζοντας φυσικά τα οικονομικά αίτια των συγκρούσεων αυτών, θα ήταν κόπος μάταιος για τον εξής απλούστατο λόγο· ενώ στην βιομηχανική εποχή έως και σήμερα τα οικονομικά αιτήματα περιστρέφονται γύρω από τις αμοιβές των εργαζομένων, τις συνθήκες εργασίας τους, και ίσως ακόμη και στην όποια συμμετοχή πρέπει να έχουν στα συνολικά κέρδη της επιχειρήσεως (αυτό που καλούμε υπεραξία της εργασίας), στις Ελληνικές πόλεις όχι μόνο δεν τέθηκαν ποτέ ως αιτήματα, αλλά ούτε υπήρχε η δυνατότητα να διατυπωθούν εγκεφαλικά ως σκέψεις. Και ο λόγος βρίσκεται στο γεγονός ότι σε καμία Ελληνική πόλη – κράτος, όποια μορφή διακυβέρνησης κι αν είχε, δεν υπήρξε ποτέ ‘εργατική τάξη’ που να προσφέρει με την μορφή της ‘υπαλληλικής σχέσης’ την εργασία της σε κεφαλαιούχους εργοδότες πάσης μορφής. Οι Έλληνες ήταν κατά βάσιν αυτοαπασχολούμενοι σε δικές τους μικρές οικονομικές μονάδες.

Δείτε τι λέει για το θέμα αυτό ο Αριστοτέλης στα ‘Πολιτικά’ του:

«*Ας μιλήσουμε τώρα για το γεγονός ότι υπάρχουν πολλά είδη δημοκρατίας και ολιγαρχίας. Αυτό είναι φανερό απ' όσα είπαμε προηγουμένως. Υπάρχουν δηλ. πολλές κατηγορίες των λαϊκών ανθρώπων (τοῦ τε δήμου) και των επιφανών (γνωρίμων), όπως για παράδειγμα μία κατηγορία είναι οι γεωργοί (γεωργοί), μια άλλη είναι οι τεχνίτες (τὸ περὶ τὰς τέχνας), ενώ ένα άλλο συνιστούν οι έμποροι (τὸ ἀγοραῖον) οι οποίοι ασχολούνται με αγορές και πωλήσεις. Ένα άλλο είναι εκείνο που ασχολείται με την θάλασσα (τὸ περὶ τὴν θάλατταν), και αυτοί χωρίζονται σ' εκείνους που πολεμούν (τὸ μὲν πολεμικόν), σ' εκείνους που εμπορεύονται (τὸ δὲ χρηματιστικόν), σ' εκείνους που μεταφέρουν εμπορεύματα (πορθμευτικόν), και σ' εκείνους που ψαρεύουν (τὸ δ' ἁλιευτικόν).(...)* Κοντά σ' αυτούς βρίσκονται όσοι εργάζονται με ημερήσια απασχόληση (τὸ χερνητικόν), και επίσης όσοι έχοντας μικρή περιουσία δεν έχουν ημέρες ξεκούρασης, επίσης υπάρχουν κι εκείνοι που δεν είναι ελεύθεροι πολίτες και από τους δυο γονεῖς τους, και κάποιες ακόμη παρόμοιες κατηγορίες, Αριστ. Πολιτικά, 1291b14-28»

Όλοι οι Αθηναῖοι εκτελούν εργασίες δικές τους, οι γεωργοί, οι τεχνίτες, οι ναυτικοί ως πλοιοκτήτες, οι έμποροι, οι πορθμεῖς και οι αλιεῖς. Τελευταία ομάδα συνιστούν όλοι όσοι μη γνωρίζοντας κάποιο επάγγελμα αναγκάζονται να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε όσους συμπολίτες τους την χρειάζονται με ημερήσια εργασία και αμειβόμενοι για όποιο έργο προσφέρουν. Μόνο αυτή η τελευταία ομάδα είναι εκείνη που προσεγγίζει την έννοια της 'εργατικής τάξης' όπως την όρισε ο Μαρξ, αλλά είναι αρκετά μικρή για να μπορούσε να δημιουργήσει εξελίξεις σε μία πόλη. Έστω όμως και χωρίς ισχυρή 'εργατική τάξη' στις Ελληνικές πόλεις υπήρξαν οικονομικές διενέξεις και μάλιστα έντονες, οι οποίες όμως περιστρέφονταν γύρω από δυο βασικά αιτήματα, πρώτον την όποια διαγραφή των χρεών των αγροτών, και δεύτερον γύρω από τον αναδασμό της γης. Σε κάποιες περιπτώσεις έμπαιναν και θέματα περί διανομής του εκ περισσεύματος πλούτου της πόλης.

Συνήθως η ιδιοκτησία γης γινόταν η αφορμή και η δικαιολογία ώστε να απαιτηθούν από τον ιδιοκτήτη πολιτικά δικαιώματα. Όμως σε κάποιες περιπτώσεις λειτουργούσε και ανάποδα, καθώς τα πολιτικά δικαιώματα που είχαν ορισμένοι ακτήμονες γίνονταν η αφορμή ώστε να απαιτήσουν το δικαίωμα ιδιοκτησίας γης, ακόμη περισσότερο, αφού είχε συμφωνηθεί πως η αναγνώριση της ισότητας ανάμεσα στους πολίτες θα έπρεπε να είχε ένα όριο, και πως αυτό θα ήταν η κατοχή γης. Συνεπώς η απαίτηση πολλών ακτημόνων για αναδασμό της γης είχε ένα σπουδαίο κίνητρο πέραν του όποιου οικονομικού, που ήταν η κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων και η αναγνώριση της ισότητας με τους υπόλοιπους κατόχους γης.

«*Πρέπει να παραδεχθούμε ότι υπάρχουν πολλά πολιτεύματα (πολλαὶ γεγέννηται πολιτεῖαι), διότι ενώ όλοι δέχονται την δικαιοσύνη (τὸ δίκαιον) και την αναλογική ισότητα (τὸ κατ' ἀναλογίαν ἴσον), εντούτοις δεν τα κατορθώνουν αυτά, όπως προείπαμε. Το δημοκρατικό πολίτευμα (δῆμος) γεννήθηκε από την λογική πως όσοι είναι ίσοι μεταξύ τους σε ένα ζήτημα (ἐκ τοῦ ἴσους ὅτιοῦν ὄντας), θα είναι ίσοι σε όλα γενικώς (ἅπλως ἴσους εἶναι), δηλ. επειδή όλοι γεννιούνται ελεύθεροι, γι' αυτό πρέπει να είναι σε όλα ίσοι. Το ολιγαρχικό πολίτευμα (ὀλιγαρχία) γεννήθηκε από την λογική πως όσοι είναι άνισοι σε ένα ζήτημα (ἐκ τοῦ ἀνίσους ἔν τι ὄντας), πρέπει να θεωρούνται άνισοι σε όλα (ὅλως εἶναι ἀνίσους), δηλ. επειδή είναι άνισοι στα περιουσιακά τους στοιχεία (κατ' οὐσίαν γὰρ ἄνισοι ὄντες), πρέπει να είναι άνισοι σε όλα. Έτσι οι δημοκρατικοί επειδή είναι ίσοι σε όλα, αξιώνουν να παίρνουν όλοι μέρος σε όλα ἐξ ἴσου (πάντων τῶν ἴσων ἄξιουσι μετέχειν), ενώ οι ολιγαρχικοί επειδή είναι άνισοι, απαιτούν να έχουν κάτι περισσότερο, διότι το κάτι περισσότερο επιβεβαιώνει την ανισότητα (τὸ γὰρ πλεῖον ἄνισον), Αριστ. Πολιτ. 1301a25-35».*

Οι δημοκρατικοί θεωρούν ότι επειδή με τους ολιγαρχικούς είναι 'ίσοι' σε 'ένα' πράγμα, δηλ. στο ότι και μεν και οι δεν έχουν γεννηθεί ελεύθεροι από ελεύθερους γονεῖς, για τον λόγο αυτόν πρέπει να είναι 'ίσοι' σε όλα. Και ως 'όλα' δεν εννοούν τόσο την αποτίμηση της περιουσίας όλων σε αριθμητική ισότητα, όχι να έχουν όλοι τα ίδια, αλλά να έχουν όλοι από τα ίδια. Και φυσικά αναφέρονται στην γαιοκτησία, που ήταν το βα-

σικό κριτήριο για την συμμετοχή στα δημόσια πράγματα. Οι ολιγαρχικοί με την σειρά τους θεωρούν ότι επειδή είναι ‘άνισοι’ με τους δημοκρατικούς σε ‘ένα’ πράγμα, δηλ. στα οικονομικά τους δεδομένα, για τον λόγο αυτόν πρέπει να είναι ‘άνισοι’ με εκείνους σε όλα. Και ως ‘όλα’ εννοούν το *κάτι περισσότερο από τους άλλους* σε αποτίμηση χρηματική, αλλά να έχουν *κάτι που οι άλλοι δεν το έχουν*.

Το αίτημα περί αναδασμού της γης δεν είχε οικονομικά κριτήρια, ούτε πάλι ο αναδασμός σκόπευε στην εξ ίσου αναδιανομή της γης. Η Ελληνική πόλη – κράτος είναι η πρώτη και η μοναδική στον αρχαίο κόσμο η οποία αναγνώρισε πολιτικά δικαιώματα ακόμη και στον μικρό-ιδιοκτήτη γης. Συνεπώς η έστω και μικρής έκτασης γης σε ένα αγρότη ήταν αρκετή για να του κατοχυρώσει συμμετοχή στα κοινά σε ένα δημοκρατικό καθεστώς. Όλη η οικονομική διαμάχη γινόταν για τα πολιτικά αποτελέσματα που θα είχε και για κανένα άλλον λόγο. Η Ελληνική πόλη – κράτος είναι όντως διηρημένη σε ‘ομάδες’, οι οποίες ενίοτε συγκρούονται μεταξύ τους για λόγους ατνιπάλων συμφερόντων. Σίγουρα οι μεγαλύτερες, οι δυναμικότερες και σφοδρότερα συγκρουόμενες ήταν εκείνη των ‘πενήτων’ με την άλλη των ‘ευπόρων’. Και είναι αυτές που με την αντιπαλότητά τους δημιουργούσαν τα περισσότερα και πιο επικίνδυνα πολιτικά και κοινωνικά κινήματα μέσα στην πόλη. Τις αιτίες των κινήματων αυτών που οφείλονταν στην σύγκρουση ‘πενήτων’ με ‘ευπόρους’ τις καταγράφει πάλι ο Αριστοτέλης στα ‘Πολιτικά’:

«Αυτές εδώ είναι οι αιτίες των εξεγέρσεων, για τις οποίες επαναστατούν, και για τον λόγο αυτόν έχουμε δύο τρόπους αλλαγής των πολιτευμάτων. Δηλ. υπάρχει το ενδεχόμενο η στάση να γίνεται εναντίον ενός πολιτεύματος (πρὸς τὴν πολιτείαν) με σκοπό από ένα ἤδη εγκατεστημένο (ἐκ τῆς καθεστηκυίας) να περάσουν σε ένα άλλο, ὅπως για παράδειγμα από την δημοκρατία να περάσουν στην ολιγαρχία ἢ το αντίθετο, ἢ πάλι από αυτά τα δύο να περάσουν σε ένα μικτό πολίτευμα ἢ στην αριστοκρατία, ἢ και το αντίθετο. Ὅμως υπάρχει και το ενδεχόμενο η στάση να μη γίνεται εναντίον του υπάρχοντος πολιτεύματος, ἀλλὰ να αφήνουν το ἴδιο, ἐνὼ θέλουν να μετέχουν στο πολίτευμα αυτό, εἴτε εἶναι ολιγαρχικό, εἴτε δημοκρατικό. Επίσης οι στάσεις γίνονται και για τον βαθμό τους, δηλ. αν η ολιγαρχία πρέπει να είναι περισσότερη ἢ λιγότερη, ἢ πάλι αν η δημοκρατία πρέπει να είναι περισσότερη ἢ λιγότερη, Αριστ. Πολιτ. 1301b4-1301b16».

Για επαναστάσεις διαβάσαμε, για κινήματα αλλαγής των πολιτευμάτων ακούσαμε, για συμμετοχή στα πολιτεύματα μάθαμε, ἀλλὰ πουθενά ούτε μάθαμε, ούτε ακούσαμε, ούτε διαβάσαμε ἔστω και μία λέξη για αιτήματα οικονομικού χαρακτήρα. Τι είδους ‘κοινωνικές τάξεις’ σύμφωνα με την Μαρξιστική αντίληψη θα μπορούσαν να ἴσαν αυτές, όταν αγνοούσαν τον οικονομικό παράγοντα, τον οποίον ο Μαρξ είχε βάλει σαν πρωταρχικό κριτήριο για τις κοινωνίες του 19^{ου} αιώνα; Κι ὅμως υπήρχαν οικονομικά αιτήματα, μόνο που αυτά ἴταν το μέσον για να οδηγηθούν στο μείζον, που ἴταν η συμμετοχή στα κοινά και ο έλεγχος της πολιτικής. Για παράδειγμα – και ἔτσι να κλείσουμε – στην μεγάλη και φονική σύγκρουση δημοκρατικών με ολιγαρχικούς στην Κέρκυρα λίγα χρόνια πριν ξεσπάσει ο Πελοποννησιακός πόλεμος, δεν υπήρξε ούτε ένα οικονομικό αίτημα από μέρους κανενός εκ των δυο παρατάξεων. Όταν ο ιστορικός φτάνει στην αποτίμηση ὄχι τόσο του εμφυλίου πολέμου στην Κέρκυρα, ἀλλὰ με αφορμή εκείνον προχωρεί σε μία γενικά εκτίμηση για ὅλες τις συγκρούσεις και εμφυλίους σπαραγμούς στην Ελλάδα μεταξύ δημοκρατικών και ολιγαρχικών, ‘πενήτων’ και ‘ευπόρων’, σημειώνει ὅσα δεν πρέπει κανείς απ’ ὅσους ασχολούνται με το θέμα αυτό, να ξεχνά:

«Η αιτία για ὅλες αυτές τις συγκρούσεις ἴταν η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας δια μέσου της απληστίας τους και της φιλοδοξίας τους. Και επειδή οι πολίτες οργανώνονταν με βάση αυτά τα δυο στοιχεία, τους δημιουργούνταν η επιθυμία για σύγκρουση. Και οι ηγέτες των παρατάξεων στις πόλεις χρησιμοποιώντας συνθήματα εντυπωσιακά, τα οποία εἴτε πρόβαλλαν μια πολιτική ισοσύτητα ανάμεσα στον λαό, εἴτε μια συνετή αριστοκρατική διακυβέρνηση, εξασφάλιζαν ἔτσι προσωπικά ἑπάθλα με το να εξυπηρετούν στα λόγια το κοινό συμφέρον. Και πολεμώντας με κάθε τρόπο να εξοντώσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους, ἔφτασαν στο σημείο να τολμήσουν τις πιο φοβερές πράξεις, και τα εγκλήματά τους ἔφτασαν σε μεγάλες ακρότητες, χωρίς να σταματούν ἐκεῖ που τους πρόσταζε το δίκαιο ἢ το συμφέρον της πόλης τους, ἀλλὰ βάζοντας ως ὄριο και οι δυο

παρατάξεις το σημείο εκείνο που θα τους έδινε την μεγαλύτερη ηδονή. Και έτσι ήταν και οι δύο έτοιμοι να ικανοποιήσουν την όποια φιλοδοξία της στιγμής, είτε καταδικάζοντας μια άδικη απόφαση, είτε αποκτώντας την εξουσία με την βία. Συνεπώς κανείς εκ των δυο παρατάξεων δεν είχε αίσθηση του σεβασμού μιας ηθικής τάξεως, ενώ αποδέχονταν καλύτερα τις προτάσεις με ωραίο τρόπο διατυπωμένες, εκείνων οι οποίοι είχαν πρόθεση να κάνουν κάτι κακό. Και οι πιο μετριοπαθείς από τους πολίτες και στις δυο παρατάξεις εξαφανίζονταν, είτε διότι δεν μπορούσαν να επιβληθούν, είτε διότι το μίσος δεν τους επέτρεπε να σωθούν, Θουκ. ΙΙΙ,82,8»

Η σύγκρουση και η ‘πάλη’ ανάμεσα στους ‘πένητες’ της δημοκρατικής παράταξης και τους ‘ευπόρους’ της ολιγαρχικής είχε σαν βασικό και κυρίαρχο κίνητρο την νομή της εξουσίας. Τα οικονομικά αιτήματα όσο πιεστικά κι αν ήσαν, έμεναν στο παρασκήνιο, ή τουλάχιστον έπαιζαν ένα ρόλο βοηθητικό στην μεταξύ τους διαμάχη. Ο λόγος γι’ αυτήν την τακτική είναι προφανής: οι Ελληνικές πόλεις – κράτη ποτέ, έως την τελευταία περίοδο της υπάρξεώς τους, ούτε ήσαν, ούτε έγιναν ‘αστικές’ κοινωνίες με την Μαρξιστική σημασία του όρου, διότι σ’ αυτές όλοι οι ελεύθεροι πολίτες μοιράζονταν τις ίδιες εργασιακές σχέσεις, μοιράζονταν τον ίδιο εργασιακό χώρο, αυτόν της γεωργό-κτηνοτροφικής δραστηριότητας, ή πάλι εκείνον του αυτό-απασχολούμενου βιοτεχνική, εμπόρου, τεχνίτη, караβοκύρη· διέφεραν βέβαια μεταξύ τους όσον αφορά των οικονομικών τους κερδών, όμως ζώντας στον ίδιο οικονομικό χώρο η μόνη αιτία διένεξης και ‘πάλης’ που τους απέμενε ήταν η κατοχή της πολιτικής εξουσίας. Στις Ελληνικές πόλεις – κράτη ουδέποτε εμφανίστηκε πολυπληθής εργατική τάξη η οποία να τοποθετεί τον βιοπορισμό της από την προθυμία των ‘αστών’ να προσλάβουν κάποια μέλη της ως ‘υπαλλήλους’, και μέσου της αμοιβής να επιβιώσουν. Η εικόνα αυτή εμφανίστηκε στην Ρωμαϊκή κοινωνία και έγινε κυρίαρχο οικονομικό μοντέλο. Το ‘αστικό’ κράτος γεννήθηκε στην Ρώμη, πέρασε στην Βυζαντινή κοινωνία, και στον Ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, και έφτασε έως τον 19^ο αιώνα, όπου το είδαν και το στηλίτευσαν ο Μαρξ και ο Έγκελς.